

Kültürel Temellük Kavramının Eleştirel Bir Perspektifle İncelenmesi

Ali Eşref Keleş, Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0001-5453-4022

E-Posta: ali.e.keles@gmail.com

Hüseyin Türk, Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0003-3231-8278

E-Posta: huseyinturk@ardahan.edu.tr

Giriş

Kolonyalizm, yerli halkların sadece doğal kaynaklarını sömürmekle kalmayıp, aynı zamanda onların kültürel ve sanatsal öğelerini aşırarak, talan ederek kültürel bir sömürüye de yol açtı. Her ne kadar kolonyalizm kavramı, Edward Said, Frantz Fanon ve Aimé Césaire gibi önemli otoriteler tarafından tartışılmış olsa da spesifik olarak kültürel temellük kavramı 1990'larda, postkolonyal eleştirilerle birlikte Batı'da gündeme gelmeye başladı. Kolonyalizm eleştirisi, Batı toplumunun yerli halkların doğal ve insan kaynaklarını 21. yüzyıla kadar sömürmesini, Batı'nın bugünkü zenginliğinin kökeni olarak göstermektedir. Ancak kolonyalizm veya emperyalizmin sömürdüğü kaynaklar yalnızca maddi kaynaklar değil, sömürü aynı zamanda bugüne kadar devam eden kültür ve sanat alanında da meydana gelmiştir. Ulus-devletlerin kurulması ile kısmen bir kolonyalizm eleştirisi yapılırken, Batı'da kültür ve sanat alanındaki bu sömürü ihmal edilmiştir. Ancak 1990'larda çokulusluluk, küreselleşme, çokkültürlülük ve postmodernizmle beraber daha da güçlenen ve yayılan postkolonyal ve yerli/indigenous çalışmaları, Kanada ve Birleşik Devletler gibi ülkelerde, kolonyalizmin kültür ve sanat alanındaki etkisinin devam ettiğini belirterek bunun bir kültürel temellük olduğunu vurgulamıştır. Bu kültürel temellük kavramı, Batı'da egemen beyazların sınıflara mensup kişileri ve ticari şirketlerin, yerli ve siyah/black grupların sanatını, kültürünü, şarkılarını, hikayelerini, giyim kuşamını izinsiz bir şekilde kullanarak kâr amacıyla pazarladığını ileri sürer. Bu çalışmada, bu kavramın tarihsel izleğini, tanımlarını, örneklerini ve buna dair tartışmaları inceleyerek Türkçe okura bir giriş ve tanıtım metni sunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bu kavramın Türkçe bilimsel tartışmalara dâhilini sağlamak ve bu kavramı Türkçe okura kazandırarak, daha derinlemesine ve spesifik bağlamlarda ve örneklerle tartışılmasına aracılık olmaktadır.

Kültürel Temellük Kavramının Tarihsel Kökenleri

Kültürel yağmalama kavramı, kültürel el koyma veya kültürel temellük olarak üç şekilde bilimsel literatürde ifade edilmektedir. Bu yazıda, bu kavramı “kültürel yağmalama” (cultural appropriation) olarak ele alacak ve tartışacağız. Kültürel yağmalama kavramı, Avrupa ve Kuzey Amerika’da bilinen ve tartışılan bir kavram olmasına rağmen, Türkiye’de pek bilinmemekte ve Türkçe literatürde yeterince ele alınmamaktadır. Bu bakımdan, çalışmanın amacı bu kavramı tartışmak, örneklerle açıklamak ve bilinirliğini artırarak daha spesifik çalışmaların yapılmasına zemin oluşturmaktır. Bu kavramın Türkçe’de daha önce hiç yazılmamış olması ve Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde dahi tanımlanmamış olması, genel hatlarının tartışılmasını özel kılmaktadır. Bu durum, kavramın ilk kez ele alınması açısından önem taşımaktadır.

Akademik bağlamda, 1970’lerin sonlarında Edward Said’in ünlü eseri “Oryantalizm” ile kısıtlanılan kültürel çalışmalarda kültürel yağmalama ile ilgili söylemler ortaya çıktı. Said, Batı’daki “kültürel şark” kavramlarının Asya’nın maddi ve kültürel yağmalanmasına nasıl yardımcı olduğunu araştırdı (Kane, 2021). Kolonyalizm ve post-kolonyalizm çalışmaları, kültürel yağmalama kavramının ortaya çıkması için zemin hazırlayarak daha spesifik çalışmaların doğmasına vesile oldu.

Kültürel yağmalama kavramının tartışılması 1990’lara, yerli halklar (indigenous people) üzerine yapılan çalışmalara kadar uzanmaktadır. Yerli halklar, kapitalizm ve kültürel temellük konularında araştırmalar yapan William Crane, bu kavramın kısa bir serencamını şöyle özetler:

Kavramla ilgili ilk değerlendirmelerin çoğu, Kanada’nın ilk yerli halklarının kendi mülkleri addettikleri; ancak Kanada devletinin ve yerleşimci kurumların el koyduğu kültür varlıklarının iadesi talepleriyle ilgilidir. Bu varlıklar arasında arkeolojik buluntular, müzelik nesnelere, dinî inançlar, geleneksel tıp birikimi, resim ve çömlek gibi görsel sanat ürünleri, insan kalıntıları ve müzik kayıtları bulunuyordu. Kanada’daki yerli ve yerli olmayan bazı aktivist ve akademisyenler, kültürel varlığın temellükü ve iadesi gibi konuların anlaşılması için hukuki/etik bir çerçeve oluşturmaya başladılar. Bu çalışmalar daha sonra ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi diğer yerleşimci-koloni (settler colony) ülkelerindeki akademisyenler tarafından da benimsendi. 2000’lerin başında ABD medyasındaki tartışmalar üzerinden popülerleşen kültürel yağmalama kavramı, asıl amacını ziyadesiyle aşacak şekilde genelleştirildi. Batı’nın yoga pratiklerinden, siyah Amerikalıların Afrika kıyafetleri giymesine, moda tasarımcılarının yabancı oldukları tasarım unsurlarını kullanmalarına kadar, bu genelleştirmeler kavramın özgüllüğünü ortadan kaldırdı (Crane, 2018b).

Kültürel temellük veya yağmalama pratiği, egemen ve güçlü toplumların ya da grupların ezilen ve kolonize edilen Ötekinin sesine, ontolojik ve epistemik varlığına el koyma ve sesini gasp etme olarak düşünülebilir. Graeber ve Wengrow (2021), Avrupa merkezli özgürlük ve eşitlik gibi Aydınlanma çağının düşüncelerinin çoğunun yerli halklardan alındığını ve Avrupalı filozofların bu fikirleri alırken yüzeysel, çarpık bir şekilde aldığını (misappropriation), hiçbir zaman bu söz konusu fikir ve bilgi alışverişini kabul etmediklerini belirtir. Yani Avrupalıların bu temellük meselesini, fikir bağlamında yaparak yerli düşünceyi çarpıtarak kendi zimmelerine geçirdiklerini vurgular.

Kültürel temellükle ilgili ilk tartışmaların çoğu, arkeolojik buluntuların, müze parçalarının, görsel sanatlar (resimler, çanak çömlek gibi) ve şarkı ile müzik gibi kültürel ürünlerin mülkiyetiyle ilgiliydi. Kültürel yağmalama kavramının kökleri, 1990'ların başında yerli halklar araştırmalarında ortaya çıkmıştır ve bu çıkışın bu dönemde olması tesadüf değildir (Fung, 1993, Akt., Freire and Gertner, 2022: 79-88). 1990'larda güçlenen ve modernizmin tekçi söylem ve tektipleştirici öğretilerine meydan okuyan ve reddeden postmodern akım, marjinalleştirilmiş ve ötekileştirilmiş madun gruplara seslerini duyurma fırsatı vererek bu tür tartışmaların önünü açtı. 1990'lı yıllarda bu konuda yazan Lipsitz, 'Kültürel anlamı veya önemine saygı gösterilmeden ya da kültürü ekonomik veya sosyal kazanç için sömürmek amacıyla marjinalleştirilmiş bir gruptan bir kültür ögesi alındığında, kültürel takdirin kültürel yağmacılığa dönüştüğünü' savundu (Kane, 2021). Yerli halkların Batı'nın kültürel sömürsünün tarihi üzerine yapılan araştırmalar çoğaldıkça, Amerikalı tarihçi ve kültür teorisyeni George Lipsitz'in çalışmaları ve araştırmaları, kültürel yağmalamanın ne olduğuna dair günümüz tartışmalarının temellerinin atılması olarak görülmeye başlandı (Kane, 2021).

Kültürel Yağmalamanın Tanımı ve İncelemesi

Kültürel el koyma veya yağmalama, bir kültürün nesnelere, uygulamaları, kaynakları veya tarihleri, kabul edilmeden ve izinsiz olarak farklı bir kültür tarafından kullanıldığında meydana gelir. Kültürel el koyma veya kültürel yağmalama, kâr amacıyla ve küçük veya ikincil etnik-dini grupları zayıflatmak amacıyla bilinçli olarak yapılabildiği gibi, bazen de bilinçsizce veya farkında olmadan yapılabilir. Kültürel el koyma bilinçli yapıldığında, hedef etnik-dini grubu zayıflatmak veya kâr amacıyla yapılır. Bu, tam olarak hedef etnik-dini grubun değerlerine, kaynaklarına veya geleneksel kültürel öğelerine çökmek olarak nitelendirilebilir. Kültürel el koyma bilinçsizce ve farkında olmadan yapıldığında ise, bilmeden ve istemeden, hedef etnik-dini gruba ait değerler veya kültürel öğeler kendi bağlamından kopartılarak, kendi kültürel kutsal

alanının dışında başka amaçlarla (eğlence, gösteri vb.) kullanılabilir. Kültürel el koyma toplumsal homojenleşmenin etnik, din, sınıf ve ırk gibi parametreler düzeyinde arzulandığı ulus-devlet ve imparatorluk sonrası kurulan toplumlarda çok yaygın bir pratiktir. Çünkü amaçlanan toplumsal bir birliktelik ve bütünlük sağlarken ötekinin varlığını çağrıştırmadan ve ona çaktırmadan onun kültürel mirasını egemen kültürün zimmetine geçirmektir.

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary (2004: 61), bu kavramın eleştirel akademisyenler tarafından kullanımıyla ilgili iki tanım sunar: 'özel mülkiyeti almak' ve 'yetkisiz olarak almak veya kullanmak veya sahiplenmek.' 'Kendini yapmak' anlamına gelen Latince *appropriare*'den, 'sahip olmak' anlamına gelen Latince *proprius* kökünden ve aynı zamanda mülkiyetin kökünden türetilmiştir. Bu anlamlar, terimin yasal bağlamlardaki kullanımına paralel olarak, haksız veya yetkisiz alma, yani hırsızlık çağrışımını güçlendirir (Rogers, 2006: 475). Kültür, herhangi bir toplum tarafından üretilen belirli fikirler, değerler, inançlar, sanatsal pratikler ve davranışların toplamıdır. bell hooks (2006), kültürel yağmalamanın başka bir kültürün iyi niyetle yapılmış bir tasviri olmadığını; siyasi, ekonomik ve kültürel tahakkümü yansıtan çarpık bir imaj şekli olduğunu ifade ederken, Edward Said (1985), bir kültür başka bir kültürden formlar ödünç aldığı anda stereotiplerin oluşturulabileceğini belirterek, Kulchyski'nin (1997) bu el koymanın azınlıklaştırılmış kültürler üzerinde olumsuz etkileri olduğu tespiti perçinler (Freire vd., 2022).

Egemen beyaz gruplara ait kültürün, ezilen gruplara ait kültürün öğelerini zimmetine geçirmesinin birçok rahatsız edici örneği, metalaştırılıp pazarlık öğesi haline getirilerek moda endüstrisinde kullanılan ve 'ödünç alınan' puşi, bindi ve benzeri yerel kıyafetler verilebilir. Kültürel el koyma, sık sık kültürel ödünç alma (Cultural borrowing) ile isteyerek ve istenmeden karıştırılarak yapılan kültürel talanı meşru gösterir. Oysaki kültürel ödünç alma kavramı, bir kültüre mensup insanlar tarafından, diğer bazı insanların kültürünün bir yönünün benimsenmesi veya uyarlanması anlamına gelir (Heyd, 2003; Hladki, 1994, Akt., Freire ve Gertner, 2022: 79-88). Bu, iki halkın eşit düzeyde olduğunu varsayar; ancak genel olarak, asimetrik bir ilişki varsayılır, öyle ki kültürel yağmalama, başkaları adına konuşmak veya onları, kurgusal olduğu kadar yasal, sosyal, sanatsal ve politik çalışmalarda da uygun ya da olduğu gibi temsil etmek anlamına gelir. Özellikle bireyler veya gruplar söz konusu olduğunda; daha fazla sosyal, ekonomik ve politik güce sahip olanlar, bu rolü başkaları için davetsizce yerine getirir (Hart, 1997: 137, Akt., Freire ve Gertner, 2022: 79-88).

Kültürel yağmacılık, egemen kültüre mensup bireylerin ve kurumların, azınlık veya baskı altındaki kültürlerden izinsiz, rızasız ve referanssız aldığı tüm

kültürel varlıkları kapsar. Bu kavram, başka bir kültürün modası, yerel kıyafeti, sembolleri, müziği, bayramları ve diğer sembollerinin, baskın kültür tarafından kendine mal edilmesi, devşirilmesi ve kâr amacı güderek metalaşmasına karşılık gelir. Avrupalıların koloniler dönemi boyunca yerli halkların kültürel eserlerini, hazinelerini ve geleneklerini büyük çapta yağmalamaları, yerli kültürlerin inanılmaz oranlarda sömürülmesinin ve sahiplenilmesinin en açık tarihsel örnekleri olarak önümüzde durmaktadır. Bu yerli halkların maddi ve manevi hazinelerinin çoğu hala iade edilmemiş durumdadır (Kane, 2021). Bunun en iyi örneği, İngilizlerin bütün kolonilerinden ve dünyanın diğer bölgelerinden topladıkları kültürel, maddi değeri yüksek eserleri çatısında barındıran British Müzesi'dir. British Müzesi her ne kadar bazı eserleri bu halkların talepleri doğrultusunda geri vermişse de müze hala kültürel el koymanın somut bir örneğidir ve bu örnek, kültürel takdir veya kültürel paylaşım ile karıştırılmamalıdır. Kane (2021), kültürel takdir (Cultural Appreciation) ve kültürel yağma kavramlarını ayırt etmenin zor olabileceğini, çünkü kültürlerin karmaşık, geniş, tarihsel olarak biçimlenen ve sürekli değişen yapılar olduğunu ifade ederek, bu bağlamda kültürel paylaşımın (Cultural Sharing) dikkatli bir şekilde yapıldığında toplumsal olarak en sağlıklı ilişkiyi oluşturduğunu belirtir.

Türk Dil Kurumu sözlükleri sitesi kültürel yağma, kültürel el koyma veya kültürel temellük kavramlarını içermezken, Cambridge Dictionary, 'kültürel yağmalama, özellikle bir kültürü anlamadan veya saygı göstermeden, size ait olmayan bir kültürden bir şeyler alma veya kullanma eylemidir' şeklinde tanımlar ve buna örnek olarak da Afrika müziğinin beyazlar tarafından kullanılmasını kültürel temellük olarak belirtir. Bu bağlamda, bell hooks (2014), filmlerde ve diğer platformlarda Nina Simone gibi kadınların müziklerinin beyaz kadınlar ve film endüstrileri tarafından izinsiz kullanıldığını, yani çalındığını belirtir; böylece bu müziklerin kaynağı olan Afro-Amerikan kültürünün görünürlüğü kaybolur ve yok olur. Yani bir anlamda, Amerika'da egemen olan beyazlar, ezilen siyahların müziğini araklayıp kendilerine mal ederler. Bu anlamda, Amerika da temellük üzerine kurulan ve daha doğrusu başkalarının toprağı ve kültürü üzerine temellük olarak ortaya çıkan bir devlettir.

Kısaca, kültürel yağmalama, bir ırka, ulusa veya topluluğa ait giyim tarzı, saç şekli gibi kültürel bir öğeyi, felsefesini ve bağlamını bir kenara bırakıp prim yapmak için kullanmaktır. Beyaz birinin saçlarını rasta yapması, yoganın beyazlar ve üst sınıflar için bir eğlence ve satılabilir bir meta haline gelmesi, yerli kıyafet motiflerinin moda endüstrisinin parçası olması (kimono veya Afrika'nın renkli desenli elbiseleri), kültürel duyarsızlık ve kültürel yamyam-

lıktr (Whitney, 2017). Sanatçılar, müzisyenler ve yazarlar, içinde doğdukları dünyadan nasıl etkileniyorsa, moda tasarımcıları da öyle etkilenirler. Moda endüstrisi, diğer alanlar gibi temellük meselesinden etkileniyor çünkü moda endüstrisi, diğer tasarımcıların çalışmalarından ilham alma ve onları değiştirme konusunda uzun bir geçmişe sahip olsa da aynı zamanda başka yerlerde de yaratıcı fikirler arar ve çoğu zaman dünyanın dört bir yanından kültürlerin unsurlarını birleştirir (Nicholas, 2017). Tarih boyunca farklı toplumlar ve gruplar, dönemin fikirlerini, teknolojilerini ve gelişmelerini birbirlerinden ödünç almış, birbirlerinden etkilenmiş ve birbirlerine katkıda bulunmuşlardır; bazen eşit, bazen de eşit olmayan aktörler olarak. Dahası, bazı teknolojiler ve kültürel varlıklar, bütün insanlığın ortak mirası olarak anonim bir şekilde ortaya çıkmış ve kamu malı haline gelmiştir. Ancak bazı kültürel unsurlar, yalnızca belirli grupların uzmanlaşması veya emeği sonucu ortaya çıkmış ve o gruplara ait olarak özgünlük ve orijinalliklerini korumuştur. Fakat bazen, özellikle yerli gruplar için önemli olan bir şey, izinsiz veya karşılıksız şekilde, istemeyen ve uygunsuz bir biçimde kullanıldığında, bu durum bir istismara yol açar; çünkü yerli mirası, kamu malı değildir ve bu miras, o grubun kimliğini, tarihini, dünya görüşünü ve refahını tanımlayan veya bunlara katkıda bulunan, nesiller arasında aktarılan bilgi, gelenekler, uygulamalar, hikayeler, şarkılar ve tasarımlar gibi unsurları içerir ve bu unsurlar yalnızca o gruba özgüdür (Nicholas, 2017).

Kültürel yağmalama hem kavram hem de sınırları muğlak olabilen bir pratik olarak son derece tartışmalı bir meseledir. Haynes (2021: 291-292) göre, bu kavramın sanat için özel bir önemi vardır çünkü sanatsal yaratıcılık genellikle kültürel sınırların kesişim noktasında bulunur, ancak farklı kültürlerden uygulamaların ve değerlerin etkileşimi hiçbir zaman tarafsız ve nötr olmaz. Dolayısıyla, kültürel yağma bir defa yapıldığında biten bir mesele değildir; süreklilik arz eden, bazı riskler taşıyan ve sınırlarının belirlenmesi sorunlu olduğu için bazı riskler devam eder. Kültürel temellük, bazı grupların kültürel kaynaklarını azaltma ve kültürel amaçlarından ödün verme riski taşıyarak, ezilen grupların maddi ve manevi üretimlerinin kültürel özelliklerini, tekniklerini ve benzerlerini izinsiz kullanılması veya taklit edilmesine yol açarak bir toplumsal kayıp yaratır (Haynes, 2021: 293). Bu bir kayıptır çünkü dominant gruplar, domine ettikleri grubun kültürünü zimmetlerine maddi bir katkı olarak geçirirken (Oluo, 2019), öteki grubun zararını tazmin etmez ve kaybını görmezden gelerek daha da kronik bir eşitsizlik ve adaletsizlik ortaya çıkarır.

Kültürel Temellük Örnekleri

Başka kültürlerden maddi değeri yüksek olan veya sembolik değerleri yüksek objelere el koymak, sorunlu bir meseledir, ancak sanatta, müzikte ve resimde bu el koyma her zaman çok kötü olmayabilir, çünkü bazen başka kültürlerden müzik veya sanatsal içerik almak ya da ödünç almak, bu kültürlerin tanıtımında önemli olabilir (Young, 2010). Belirli ölçüde başka kültürden ödünç almak sanıldığı kadar zararlı değildir; hatta kültürel zenginlik ve çeşitliliğe yol açabilir. Ancak asıl zarar, bu kültürlerin asimile edilmesi, aşırı talan edilmesi, yanlış tanıtılması ve çarpıtılmasıdır. Tam da bu iki yanlış pratik yüzünden dezavantajlı grupların kültürleri, temellükten daha büyük olan ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Young, 2010: 153). Burada önemli olan, kültürler arası etkileşim, değişim ve paylaşım söz konusu olduğunda, egemen kültür temsilcilerinin ölçülü olması, kaynakları belirterek içerikten yararlanmaları ve eğer söz konusu içerik öteki kültür için maddi bir getirisi varsa, bunu sömürmemeleridir.

Samson (2020: 109), yerli halkların topraklarının temellük edilmesindeki amacın, yerli halkları mülksüzleştirerek, daha sonra bu hakları kendi topraklarında ücretli çalışmaya zorlamak ve yerli halkın toprakla olan ilişkisini değiştirmek olduğunu belirtmektedir. Bu, bir anlamda toplumsal olarak bu hakların tamamen ortadan kaldırılmasına yol açmaktaydı. Berardi (2015: 162), bu yerli halkların ortadan kaldırılmasını 'kültürel soykırım' olarak nitelendirerek, bu kültürel yok etmenin soykırımın kendisinden önce geldiğini vurgulamaktadır. Temellük eylemi, doğal kaynaklar, kimliksizleştirme ve kültürel kaynaklar arasında güçlü bir ilişkinin varlığına işaret eder. Sömürgecilik sırasında kolonyalistler, sadece doğal kaynakları değil, aynı zamanda kültürel ganimeti de izinsiz veya tazminatsız almışlardır (Arewa, 2016). Kültürel yağma veya el koyma, yeni bir kavram olarak eleştirel teoriye dahil olup, gelecek toplumlarının üzerine inşa edileceği geçmişleri sorgulamasını sağlayarak, daha adil ve eşit bir ortak gelecekte herkesin katkısının görülmesini ve takdir edilmesini sağlamaya yönelik bir çabadır. Kültürel yağmalama ve el koyma, daha önce emeklerine, bedenlerine ve varlıklarına el konulan Afrikalı toplumların, kölelik kaldırıldıktan sonra da varlıklarına el konulan kültürel mirasını sorgular. Daha önce kendi bedeni ve zihni üzerinde hak sahibi olarak görülmeyen yerli toplumlarının (örneğin Avustralyalı Aborjinler) ve Afrikalı toplumların ürettiklerine el konularak, bu toplumların mülk sahibi olarak düşünülmemekle kolonyal bir gelenek devam ettirilmiştir. Nasıl ki yerli halkların toprakları Kanada ve Avustralya'da 'Terra Nullius' (Lindqvist, 2007) yani sahibi olmayan toprak olarak ilan edilip el konulduysa, bu yerli ve Afrikalı halkların kültürlerine de el konulmuştur, çünkü özü itibarıyla bu

kolonyal bakış, bu toprakların ve kültürlerin sahibini özne, insan veya malik olarak görmüyordu ve bu anlamda temellük etmek ve el koymak, sömürgeciler için ahlâki bir sorun teşkil etmiyordu. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken şey, kültürel karışım, paylaşım ve ödünç almanın bir insani deneyim olduğunu bilerek, bunun dilde, dinde, tarımda, folklorda, yemekte ve diğer kültürel unsurlarda kullanımını veya varlığını idrak etmek ve kültürel yağma veya tahsisin önüne geçmek için, ödünç alınan veya tahsis edilen unsurları yasal, ticari ve kurumsal bir çerçevede değerlendirmektir (Arewa, 2016).

Kültürel yağmalama, kaçınılmaz olarak kültürel politikayla iç içe olup, marjinalleştirilmiş ve sömürgeleştirilmiş kültürlerin asimilasyonu ve sömürüsüne tabi kılınmış kültürlerin hayatta kalması, baskın kültürlerle karşı direnişleriyle mümkün olur (Rogers, 2006: 474). Bu direnişin kültürün oluşması da ancak bu kavramların kolektif bir düzeyde ve sadece üniversitelerde değil, kamusal bütün alanlarda tartışılması ve geçmişle yüzleşilmesiyle mümkün kılınabilir. Oluşacak bilinç ve kamusalılık, yapılan yağmayı durdurabilir, temellük için tazminat talep edebilir ve daha önemlisi de gelecekte bunların olmaması için bu eylemi yapanlar kamusal bir kınama alabilir. Unutulmamalıdır ki, uluslararası üne sahip sanatçılar da bazı temellük eylemlerinde bulunmuş-tur ve bunun en iyi örneği, ünlü ressam Picasso'nun Afrikalı oymacıları (African carvers) taklit etmesiydi (Young, 2008). Ancak uluslararası üne kavuşmuş birine böyle bir ithamda bulunmak kolay olmadığı için, bu tür eylemler unutulur veya görmezden gelinir.

Politik doğruculuk ve kültürel yağmalamanın kınanması için artan talep, pek çok bağlamda gözlemlenmektedir. Örneğin, moda alanında, Victoria's Secret defileleri sırasında modelleri süslemek için Meksika, Çin, Afrika ve diğer grupların kültürel öğelerini ve sembollerini kullandığı için defalarca eleştirilmiştir (Freire vd., 2022: 79). Moda şirketleri, yerli halkların geleneksel kıyafetlerinin pahalı versiyonlarını satmakla giderek daha fazla uğraşmaktadır. Hintlilerin 10 dolar gibi bir bedelle aldığı geleneksel bir kıyafet olan kurta, Gucci kaftanları olarak 3500 dolara piyasaya sunulmaktadır; Louis Vuitton'un 700 dolarlık atkıları, Filistin milliyetçiliğinin bir sembolü olarak görülen ve Arap dünyasının çoğunda çok daha düşük bir maliyetle satılan keffiyeh'e benzemektedir. Bu iki ürün de pahalı oldukları için değil, yerli veya egemen olmayan toplumların kültürel değerlerine yüksek kar amacıyla el koydukları için eleştiri odağı olmuştur (Kane, 2021). Bu tür pratikler, bize kentsel soylulaştırma (gentrification) kavramını anımsatmaktadır. Kentlerin merkezinde kalan, düşük gelirli veya marjinalleştirilmiş grupların yaşadığı kentsel mekânların yıkılıp yerine lüks ve yüksek gelirliler için konut yapılarak

bu mekânların üst sınıfların yerleşmesine olanak sağlanması ve daha önceki sakinlerin dışlanması pratiğidir. Söz konusu markaların ve moda endüstrisinin pratikleri, soylulaştırma gibi benzer eğilimler içermektedir.

Kültürel yağmalama eleştirileri, sadece markalara ve devletlere değil, aynı zamanda bireysel düzeyde de ele alınıp birçok ünlüye yöneltilen bir ithamdır. Örneğin, Amerikalı model Kendall Jenner, yeni Tequila 818 reklam kampanyası için 'Meksika kültürünü ele geçirmek ve onu kostüm olarak giymekle' itham edilirken, Kanadalı şarkıcı Justin Bieber ise yerli halklara ait olan rasta veya dreadlock saç modelinden dolayı kültürel el koyma ile suçlanmıştı (Kane, 2021). Toplumların moda endüstrisinin yaptığı el koymaları kınaması ve suçlaması yanı sıra bazı devletler de benzer söylemlerle moda devlerini temellük ve haksız kazanç ile suçlayarak tazminatlar talep etmeye başlamışlardır. Kane'in (2021) detaylarla verdiği birkaç örnek, kültürel yağmanın boyutu ve önüne geçilmesi noktasında ilham verici nitelikte olup, 'Açıkça etik olmayan kültürel el koyma ve yerli kültürlerin kâr amacıyla sömürülmesinin daha yeni bir örneği, 2021'de Meksika hükümetinin, giyim şirketleri Zara, Anthropologie ve Patowl'u yerli Meksika kültürlerinden türetilen desen ve sembollerle yapılmış tasarımlarına el koyup satmakla suçlayarak bunun için tazminat talep etmesidir.' Kim Kardashian, kendi güzellik ürünleri serisi için bir fotoğraf çekimi sırasında kutsal Hindu Om sembolünden desenli spor küpelerinde de benzer bir sorun yaşamıştır. Başka bir örnekte ise iç çamaşırı şirketi Victoria's Secret, moda şovları sırasında kutsal Kızılderili geleneklerinden ilham alan tasarımları defalarca kullanmıştır. Örneklerde görüldüğü gibi, her ne kadar sömürgecilik ve kölecilik fiilen olarak bitmiş olsa da kolonyalizmin yağma kültürü, egemen ulusların el koyma ve zimmetine geçirme pratikleri, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde varlığını korumaktadır. Victoria's Secret'in kullandığı Amerikan Yerlilerine ait desenler sadece izinsiz kullanıldığı için değil, aynı zamanda onların kutsal olarak gördüğü motifleri ve ritüellerini kendi tüketim, eğlence ve metalaştırma amacıyla kullanması bir kültürel temellük örneğidir. Ötekinin kutsalı ve değeri, egemenin kar hirsına ve eğlencesine kurban edilmiştir.

İngilizlerin ünlü Benin Bronzları'nın çalınması, devlet düzeyinde kültürel yağmalamanın en bariz örneklerinden biridir. Britanya, 1897'de Benin Krallığı'na karşı cezalandırıcı bir askeri sefer düzenleyip Kral Oba'yı tahttan indirip sürgüne gönderince, ülkeyi yağmalayarak bu savaşın maliyetini karşılamak için, ciddi tarihi ve maddi değeri olan tahminen 3.000 bronz, fildişi eserler, oyma dişler ve meşe sandıklarına el koyarak, bunları daha sonra Avrupa'daki müzayedelerde sattılar (Arewa, 2016). Örneğin, 1990'da Londra merkezli bir

müzayede evi tarafından tek bir Benin kafası 2,3 milyon ABD dolarına satıldı (a.g.e). Daha önce de bahsedildiği gibi, British Müzesi, bu ve benzeri pratiklerin, dünyanın dört bir yanından soyulan yerli halkların emeklerinden ve kültürlerinden kaynaklandığı bir örnektir. Tabii burada belirtmek gerekir ki, bu pratik sadece İngilizlerle ortaya çıkmadı ve sadece onlarla devam etmedi; çünkü benzer şekilde, tüm ulus devletler, özellikle imparatorluktan ulus devlet inşasına geçen devletlerde, son derece yaygın bir pratik olmuştur.

Kültürel yağmalama ile ilgili tartışmalar, sadece ünlü simalar ve markalar üzerinde, ırklar arasındaki ödünç alma veya el koyma bağlamında değil, aynı zamanda çevrimiçi (online) ve dijital alanlarda da yapılmaktadır. Buna örnek olarak, gazeteci Zipporah Gene, internete viral olan bir online çağrıda, Amerikalılara yerli halkların kıyafetlerini ve kabile motifleri ile işaretlerini kullanmamalarını öğütlemiş, bunun kültürel bir cehalet ve duyarsızlık olduğunu ifade etmiştir (Arewa, 2016). Bu örnekte tartışılan el koyma, eşitler arası bir kültürel ödünç alma veya paylaşım değil, tarihsel olarak gücü elinde bulundurmuş ve bu güçle öteki grupları ezmiş olan beyaz ve egemen adamın, ötekinin rızasını ve duyarlılığını gözetmeden içeriği kendi arzusu için kullanmasıdır. Batı ile Afrikalı ülkeler arasındaki ilişki, daha önceki sömürü ilişkilerine benzeyerek bir tür kültür emperyalizmi barındırır. El konulan veya taklit edilen ürünler, semboller ve motifler, yerli halklar için sadece kültürel bir zenginlik değil, aynı zamanda bir doğal geçim kaynağı olarak da varlıklarını sürdürmektedir. Eğer bunlara el konulursa ve söz konusu grupların yaşam kaynakları tükenirse, bu toplumlar açlıkla yüzleşirken, el koyanlar zengin oluyorsa, o zaman bu işlem teknik olarak kültürel el koyma olarak kabul edilir. Örneğin, dünyaca ünlü New Yorklu tasarımcı Donna Karan, Kuzey Kanada'da Pauktuutit Inuit topluluğuna ait rüzgâr ve su geçirmez bir parka olan amuti'yi üretmeye kalkışmış, bu durum topluluğun geçimini tehdit etmeye başlamıştır ama bu grupların direnişi ve tepkileri nedeniyle, söz konusu tasarımcı bu dizayndan vazgeçmiştir (Nicholas, 2017).

Olayların medya yansıması, onların kamu görünürlüğünü artırarak konuşulmasını ve tartışılmasını sağlamakla birlikte, aynı zamanda bu el koyma eylemlerinin kınanmasını sağlayarak bunları kısmi olarak engellemektedir. Victoria's Secret'ın yerli halkların kutsal gördüğü ve kahramanlıklarını simgeleyen tüylü başlıkları kullanması tepkiye yol açınca, marka hemen özür dileyerek kıyafetleri kaldıracağını belirtip eleştirileri dinlemek zorunda kalmıştı (Nicholas, 2017). Eğer ödünç alınan kültürel değer, bağlamı dışında da kullanılırsa ve bu bağlam saygı ve duyarlılık içermiyorsa, o zaman bu ödünç alma veya kültürel paylaşım, kültürel el koymaya dönüşür. Tüylü başlıklar

(warbonnets veya headdresses) yerli halkların kültüründe kahramanlık, cesaret, güç ve saygı anlamına gelirken, Victoria's Secret'ın tüylü başlıkları veya yerli halkların manevi değeri olan sembollerini iç giyimde kullanarak eğlence, tüketim ve kar gibi motivasyonlar gözetilerek, söz konusu değerler ve ürünler seksüalize edilip tüketilmektedir.

Kültürel yağmalamanın birçok örneğine Türkiye'de de rastlanmaktadır. Bilmeden, bilerek veya bilinçsizce yapılan el koymanın en iyi örneğini Alevi Cem ibadetinin önemli bir ögesi olan semah ve deyişlerde görebiliriz. Alevi dini ezgileri ve deyişlerin bir kısmı, Alevilerin tarihsel olarak yaşadığı trajedileri veya kutsal deyişlerini konu almaktadır. Ancak günümüzde bu manevi ve kutsal değeri olan deyişlerin bir kısmının pop, arabesk ve başka müzik türleri icra eden, özellikle de Alevilikle ilişkisi olmayan kişilerin eğlence yerlerinde, meyhanelerde ve partilerde kullanılması bir kültürel el koyma örneğidir. Çünkü bu deyişler, sıradan şarkılar gibi kullanılmakta ve dini ve geleneksel bağlamdan koparılarak bir kutsala saygısızlık (desecration) pratiğinin parçası olma ihtimali taşımaktadır. Benzer örnekler Kürtçe şarkılar, müzik ve ağıtlar için de geçerlidir. Türkçe müzik yapanlar, Kürtçeden aldıkları ezgileri, sözleri ve müzikleri kaynak göstermeden zimmetlerine geçirmiş ve trajedi ve ağıt içeren müzikleri bağlamlarından kopararak kişisel kazanç amacı haline getirmişlerdir. Burada her iki örnekte de alınan ezgiler, deyişler ve kamlar izinsiz ve rızasız olarak alınmış ve başkalarının zimmetine geçirilmiştir; dolayısıyla bunlar, başka bir çalışma konusu olacak kadar önemli ve yaygın kültürel temellük örnekleridir. Kültürel temellük süreci 2000'lerin başına kadar Türkiye'de homojen bir ulus inşası için bazen örtük bazen açık bir şekilde politika yapıcılar tarafından desteklendi.

Kültürel El Koymanın Türlerine Dair Tartışmalar

Kültürel el koyma pratikleri karmaşık bir süreç olup birçok form ve şekilden oluşur. Young ve Brunk (2009), etik açıdan sorunlu görünen üç tür kültürel yağmalama biçimini işaret etmektedirler: (a) bir kültürün mülkiyet haklarını ihlal etmek, (b) bir kültürün kimliğini baltalamak ve (c) temellük edilen kültürün üyelerini rahatsız edebilecek kültürel normlara saygısızlık etmek (Akt., Freire ve Gertner, 2022: 81). Rogers'ın (2006) bu konuyu ele alan literatüre bakıldığında (Bkz. Wallis ve Malm, 1984; Bakhtin, 1975 ve 1981; Clifford, 1988; Goodwin ve Gore, 1990; Ziff ve Rao, 1997) değiş tokuş, egemenlik, sömürü ve kültürler arası olmak üzere dört tür kültürel el koyma biçimini belirler:

1. Kültürel değişim: Aşağı yukarı eşit güç seviyelerine sahip kültürler arasında semboller, eserler, ritüeller, türler ve/veya teknolojilerin karşılıklı değişimi.
2. Kültürel egemenlik: Direnişi harekete geçiren temellükler de dahil olmak üzere, egemen kültürün bağımlı kültüre empoze ettiği bir bağlamda, bağımlı kültürün üyelerinin egemen kültürün unsurlarını kullanması.
3. Kültürel sömürü: tahakküm altındaki bir kültürün unsurlarına, esaslı bir karşılıklılık, izin ve/veya tazminat olmaksızın baskın bir kültür tarafından el konulmasıdır.
4. Transkültürasyon: Tek bir menşeli kültürün tanımlanmasının sorunlu olduğu, çoklu kültürlerden veya bu kültürler tarafından yaratılan kültürel unsurların, örneğin melez formların, ulusötesi kapitalizm ve küreselleşme dinamikleriyle yapılandırılmış çoklu kültürel yağmalamalarla ortaya çıkması. (Rogers, 2006: 474)

Buradan da anlaşılacağı gibi, bu mesele çok yönlü ve çok katmanlı bir toplumsal olgu olup, toplumsal eşitsizlikten kaynaklanan ve toplumsal eşitsizliği yeniden üreten bir süreçtir. Kültürel değerlerin sömürgecilik sürecinde el konulması, herhangi bir hammadde ve değerli taşlardan oluşan bir metalaştırma sürecinden teknik olarak büyük bir fark içermez. Metalaştırma, kültürel bir ögenin değerini soyutlar, yerel bağlamından uzaklaştırır, anlamını ve işlevini değiştirir; metalaştırma, neokoloniyalizm gibi eşitsiz güç ilişkilerinin sürdürülmesini sağlar; metalaştırma, 'yaşayan kültürlerin unsurları üzerinde 'yapay' anlamların fetişleştirilmesini ve şeyleştirilmesini' sağlayarak neo-sömürgeci ilişkileri meşrulaştırır (Rogers, 2006: 488). Farklı bağlamlar ve stratejilerle sürdürülen kültürel yağmalama, kültürel öğelerin alınan ve satılan mallar gibi metalaşmasını sağlayarak yeni sömürge ilişkilerinin doğmasına ve sürdürülmesine yol açmakta ve yerli halklar için bazı ciddi riskleri beraberinde getirmektedir.

Thomas Heyd söz konusu riskleri üç kategoriye ayırır: 'İlk risk ahlâkidir ve el koyma yetkisizce olduğunda ve dezavantajlı veya yerli grupların veya sanatçıların gelirlerini veya haklarını tehdit ettiğinde ortaya çıkar. İkinci risk biliseldir ve sahip olunan kültürel eserlerin (ve kültürün) özgünlüğünü tehdit eden yaratıcı bir sürece farklı bir değer bağlamı empoze edildiğinde ortaya çıkar. Üçüncü risk ontolojiktir ve el konulan birimleri üreten kültürün yanlış tasviri yoluyla ortaya çıkar' (Haynes, 2021: 294). Bu riskler bu haliyle yerli halkların kültür üreticileri ve sanatçıları arasında epistemolojik ve sembolik bir şiddet halini almakta ve kronik bir varoluş sorununa yol açmaktadır. El konulan kültürün sanatçısı ve üreticisi sahip olduğu kültürün karar verici öznesi olmaktan çıkar, el konulan kültürel unsurlar güçlü aktörün arzusu-

na göre değiştirilir, şekillenir veya imitasyona uğrar. Yerli halkların kültürel sürekliliğinin ve bütünlüğünün bozulması, iktidar ilişkileri sonucu olup, bu anlamda bu sürecin epistemik şiddetle olan yakın ilişkisi, yerli halkların bu süreci deneyimlerine bakılarak düşünölmelidir (Rogers, 2006: 500). Kültürel temellük eylemi ahlâki olarak kınanmalıdır çünkü bir kültürün mülkiyet hakkını ihlal eder, bir kültürü zayıflatıp sürdürülebilirliğini engeller, el konulan kültürün normlarına saygı duymayarak o kültüre mensup bireyleri olumsuz şekilde hedef haline getirir (Yung ve Brunk, 2009). Temellük, sadece kültürel motiflere değil, o motifleri üreten ruhu veya ethos'u ortadan kaldırmaya yönelik olarak da düşünölebilir. Temellük, Ötekinin kimliğinden ve ruhundan bir tas su çalmaktır.

Sonuç

Kültür, insan toplumlarının asırlar boyunca ürettiği maddi ve maddi olmayan unsurların oluşturduğu bir kavramdır. Tanımlamak ve ayırt etmek bazen zor olsa da farklı toplumlar yaşadıkları doğal iklimden ve toplumsal yapıdan dolayı farklı kültürel değerler üretmişlerdir. Eşit ve denk toplumlar arasında kültürel değişim, paylaşım ve kültürel ödünç alma pratikleri normal ve gereklidir. Ancak, bu bağlamda bazı egemen kültür temsilcileri bu sınırları ihlâl ederek kültürel yağmalama veya el koyma yaparak ötekine zarar verebilirler. 1990'larda Yerli halkların Batı'da tartışılmaya başlanmasıyla birlikte, kültürel yağmalama, özellikle kolonyal ve sömürgeci geçmişlere sahip baskın egemen grupların ve toplumların, ezilen veya dışlanan grupların kültürlerini temellük etme ve yağmalaması tartışma konusu olagelmiştir. Eşit olmayan güç dengelerinden dolayı hâkim gruplara mensup sanatçılar, tasarımcılar, şarkıcılar ve benzeri kültür üreten aktörler, başka kültürlerden, özellikle Amerikalı ve Afrikalı yerli halkların kültürel değerlerine el koyarak, bunları metalaştırarak maddi kazanç elde ediyorlar. Bu kültürel temellük, ötekinin kültürünü sömürür ve önyargılara yol açar, özgüllüğünü tehdit eder ve kültürel üretimden geçinen insanların kaynaklarını tehdit ederek bir toplumun varlığını tehlikeye sokar. Kültürel temellük, etik olmayan bir sömürünün parçası olarak, birçok ünlü marka ve kişi tarafından uygulanan bir pratik olup, ezilen halkların kültürel değerlerini, maddi ve manevi üretimini zimmetine geçirerek bu toplumların varlığını tehdit eder, renklerini, motiflerini ve hikâyelerini kendi hanelerine yazar. Bu pratikler, önlenmesi ve engellenmesi gereken uygulamalardır ve kökenleri kolonyalizmin tarihsel sömürü ilişkilerine dayanır.

Kaynakça

- Arewa O (2016). *Cultural Appropriation: When 'Borrowing' Becomes Exploitation*. The Conversation. <https://theconversation.com/cultural-appropriation-when-borrowing-becomes-exploitation-57411>. Son erişim tarihi, 11.03.2025.
- Berardi F (2015). *Heroes Mass Murder and Suicide*. London: Verso.
- Crane W (2018a). Cultural Formation and Appropriation In the Era of Merchant Capitalism. *Historical Materialism*, 26(2), 242-270.
- Crane W (2018b). *Kültürel Temellük Kavramındaki Özcülüğü Aşmak*. <https://www.eskop.com/skopbulten/kulturel-temelluk-kavramindaki-ozculugu-asmak/3948>. Son erişim tarihi, 11.03.2025.
- Freire J Gertner R ve Gertner D (2022). Cultural Appropriation and Destination Brands. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 40(1), 79-88.
- Graeber D ve Wengrow D (2021). *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. London: Penguin UK.
- Haynes P (2021). The Ethics and Aesthetics of Intertextual Writing: Cultural Appropriation and Minor Literature. *The British Journal of Aesthetics*, 61(3), 291-306.
- Hooks bell (2014). *Black Looks: Race and Representation* (2nd edition). New York: Routledge.
- Kane J E (2021). *What Is Cultural Appropriation, and How Does It Differ from Cultural Appreciation?* The Conversation. <https://theconversation.com/what-is-cultural-appropriation-and-how-does-it-differ-from-cultural-appreciation-162331>. Son erişim tarihi, 11.03.2025.
- Kleinman A ve Kleinman J (1996). The Appeal of Experience; the Dismay of Images: Cultural Appropriations of Suffering in Our Times. *Daedalus*, 125(1), 1-23.
- Loar M P ve MacDonald C (2017). *Rome, Empire of Plunder: The Dynamics of Cultural Appropriation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindqvist S (2007). *Terra Nullius: A Journey Through No One's Land*. New York: The New Press.
- Nicholas G (2017). *Victoria's Secret Does It Again: Cultural Appropriation*. The Conversation. <https://theconversation.com/victorias-secret-does-it-again-cultural-appropriation-87987>. Son erişim tarihi, 19.11.2024.
- Oluo I (2019). *So You Want to Talk About Race*. New York: Hachette UK.
- Reire J Gertner R ve Gertner D (2022). Cultural Appropriation and Destination Brands. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 40(1), 79-88.
- Rogers R A (2006). From Cultural Exchange to Transculturation: A Review and Reconceptualization of Cultural Appropriation. *Communication Theory*, 16(4), 474-503.
- Keleş A E, Türk H (2025). Kültürel Temellük Kavramının Eleştirel Bir Perspektifle İncelenmesi. *Mülkiye Dergisi*, 49(1), 104-118.

Samson C (2020). *A World You Do Not Know: Settler Societies, Indigenous Peoples and the Attack on Cultural Diversity*. London: University of London.

Said E W (2012). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage.

Whitney J (2017). *Braid Rage: Is Cultural Appropriation Aarmless Borrowing or a Damaging Act?* The Conversation. <https://theconversation.com/braid-rage-is-cultural-appropriation-harmless-borrowing-or-a-damaging-act-77920>. Son erişim tarihi, 11.03.2025.

Young James O ve Conrad G Brunk (2009). *The Ethics of Cultural Appropriation*, Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Young J O (2010). *Cultural Appropriation and the Arts*. Oxford: John Wiley & Sons.